

Kvaliteta obiteljskih i vršnjačkih odnosa kao odrednice samopoštovanja kod adolescenata

Đenita Tuće, Jadranka Kolenović-Đapo i Indira Fako

Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju,
Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Sažetak

Cilj je ovog istraživanja ispitati doprinos varijabli obiteljskog i varijabli vršnjačkog konteksta u objašnjenju samopoštovanja tijekom rane, srednje i kasne adolescencije. U istraživanju je sudjelovalo 344 osnovnoškolaca, 370 srednjoškolaca te 357 studenata. Prosječna dob sudionika u skupini mladih adolescenata iznosi $M = 12.6$ ($SD = 0.63$), u skupini srednjih adolescenata $M = 16.5$ ($SD = 0.57$), a u skupini starijih adolescenata $M = 20.6$ ($SD = 1.17$). Primijenjeni su sljedeći instrumenti: Upitnik općih podataka, Upitnik roditeljskog prihvaćanja-odbacivanja, Skala obiteljske prilagodljivosti i kohezivnosti, Upitnik kvalitete prijateljstva, Upitnik privrženosti vršnjacima – revidirana verzija i Rosenbergova skala za mjerenje samopoštovanja. Rezultati provedenih hijerarhijskih regresijskih analiza upućuju na to da set prediktorskih varijabli objašnjava 38% ukupne varijance samopoštovanja kod mladih, 21% ukupne varijance samopoštovanja kod srednjih i 27% ukupne varijance samopoštovanja kod starijih adolescenata. Kada su u pitanju obiteljske varijable, u skupini mladih i srednjih adolescenata značajni su prediktori samopoštovanja varijable roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje od strane majke i obiteljska prilagodljivost i kohezivnost, a kod starijih adolescenata varijable roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje od strane majke i oca. Od varijabli vršnjačkog konteksta kao značajan prediktor samopoštovanja u sve tri skupine adolescenata izdvojila se kvaliteta privrženosti vršnjacima. Dobiveni rezultati upućuju na to da je pri razmatranju obiteljskih i vršnjačkih odrednica samopoštovanja kod adolescenata nužno uzeti u obzir različite oblike obiteljskih i vršnjačkih interakcija, ali i uvažavati razvojne specifičnosti pojedinih razdoblja adolescencije.

Ključne riječi: samopoštovanje, adolescencija, obiteljski odnosi, vršnjački odnosi

Uvod

Brojne su studije o razvoju samopoštovanja pokazale da se samopoštovanje razvija tijekom života te su za njegov razvoj važni kognitivni i afektivni procesi, ali i stvarne i/ili zamišljene interakcije sa značajnim drugima (Harter, 1986; Piaget i

✉ Đenita Tuće, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Franje Račkog 1, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina. E-pošta: djenita.tuce@gmail.com

Inhelder, 1969). Kada je riječ o odnosu sa značajnim drugima, posebna se važnost pridaje kvaliteti odnosa s roditeljima i vršnjacima (Hearthon i Wyland, 2003).

Pretpostavka o važnosti uloge roditelja za razvoj pozitivne slike o sebi kod djece i adolescenata podržana je u brojnim teorijskim razmatranjima u različitim područjima psihologije. Prema Coopersmithu (1967) za razvoj samopoštovanja najvažnije je rano djetinjstvo odnosno kvaliteta odnosa djeteta s roditeljima i najbližom socijalnom sredinom. Pri tome, Coopersmith (1967) posebno naglašava važnost brige, emocionalne topline i pokazivanje interesa za dijete i njegove potrebe. Slično tome, Rohner, Khaleque i Cournoyer (2008) naglašavaju da je potreba za prihvaćanjem od strane značajnih drugih (prvenstveno roditelja/skrbnika) univerzalna potreba pojedinca. Ako ova potreba nije adekvatno zadovoljena, djeca ispoljavaju različite probleme u ponašanju, imaju lošu sliku o sebi i nesigurna su. Sukladno mišljenju Rohnera i suradnika (2008) Harterova (1999) naglašava da ključnu ulogu u razvoju samopoštovanja kod djece i adolescenata ima obiteljska atmosfera. Autorica ističe da djeca u najranijoj dobi prihvaćaju i internaliziraju mišljenja koja o njima imaju značajni odrasli, te naglašava važnost brižnoga, toploga i podržavajućega roditeljskog odnosa prema djetetu za internalizaciju pozitivne slike o sebi. Navedena su razmatranja poduprta i osnovnim postavkama teorije samodeterminacije (Deci i Ryan, 1985), prema kojoj se pozitivna slika o sebi ostvaruje zadovoljavanjem triju psiholoških potreba: potrebom za kompetentnošću, potrebom za autonomijom i potrebom za povezanošću sa značajnim drugima. Prema ovoj je teoriji zadatak roditelja u razvoju samopoštovanja kreiranje okruženja koje će biti stimulativno u zadovoljenju navedenih potreba djeteta (Deci i Ryan, 1985). Važnost uloge pozitivnih interakcija s roditeljima u objašnjenju samopoštovanja kod djece i adolescenata potvrđuju i brojne empirijske studije (Bean, Bush, McKenry i Wilson, 2003; Burić, Macuka, Sorić i Vulić-Prtorić, 2008; Furnham i Cheng, 2000; Gorbett i Kruczek, 2008; Harris i sur., 2015; Laible, Carlo i Roesch, 2004).

U adolescenciji važnu ulogu za razvoj samopoštovanja imaju i odnosi s vršnjacima. Tada je, naime, posebno izražena potreba mladih za formiranjem vlastita identiteta, a u tom procesu vršnjaci imaju ključnu važnost. Kako navodi Lacković-Grgin (2006), vršnjaci pomažu individualnom osjećaju identiteta pojačavajući i reflektirajući vrijednosni pogled na self. U kontekstu proučavanja uloge vršnjaka za razvoj samopoštovanja kod adolescenata Bukowski, Hoza i Boivin (1993) i Harterova (1999) sugeriraju da je neophodno napraviti funkcionalnu distinkciju između odnosa u grupi i odnosa u dijadi. U grupi adolescent zadovoljava potrebu za pripadanjem, dok u dijadi zadovoljava potrebu za bliskošću. Premda je zadovoljenje obiju potreba važno za razvoj samopoštovanja, njihov utjecaj, kako navodi Harterova (1999), nije ekvivalentan. Preciznije, Harterova (1999) izvještava da je u različitim dobnim skupinama samopoštovanje više povezano s vršnjačkim odobravanjem nego s odobravanjem od strane bliskog prijatelja. Sukladno navedenom, pri ispitivanju uloge vršnjačkih interakcija u objašnjenju samopoštovanja kod adolescenata nužno je razmotriti obje vrste odnosa – i dijadne i grupne. Kada je riječ o odnosu u dijadi,

istraživači se u najvećoj mjeri oslanjaju na Sullivanovu interpersonalnu teoriju, u kojoj je kvaliteta interakcija s bliskim prijateljem osnova za razvoj slike o sebi (Bagwell, Newcomb i Bukowski, 1998). Prema Sullivanu (1953) dijete u odnosu s prijateljem uči o sebi, doživljava sebe važnim, kompetentnim i atraktivnim, što se posljedično reflektira i na njegovo vrednovanje sebe. Vršnjački se odnosi na razini grupe najčešće procjenjuju preko kvalitete odnosa s vršnjacima, s fokusom na odnos privrženosti. Zanimanje za pitanje kvalitete privrženosti vršnjacima i samopoštovanja u ovom specifičnom razvojnom razdoblju potaknuto je prvenstveno proširenjem Bowlbyeve teorije privrženosti na kasnija razdoblja djetetova života, odnosno uvrštavanjem vršnjaka u listu značajnih figura privrženosti (Smetana, Campione-Barr i Metzger, 2006). Potporu navedenim teorijskim razmatranjima daju i empirijski nalazi koji upućuju na to da su i kvaliteta prijateljskog odnosa (Klarin, Šimić-Šašić i Proroković, 2012; Pittman i Richmond, 2008; Raboteg-Šarić i Šakić, 2014) i kvaliteta privrženosti vršnjacima (Laible i sur., 2004; Laible, Carlo i Raffaelli, 2000; Sánchez-Queija, Oliva i Parra, 2016; Wilkinson, 2004) značajni prediktori samopoštovanja kod adolescenata.

Iako su i tradicionalna i suvremena shvaćanja konzistentna u mišljenju da su i roditelji i vršnjaci važni agensi socijalizacije tijekom adolescencije, pitanje je relativnih doprinosa obiteljskih i vršnjačkih varijabli u objašnjenju samopoštovanja kod adolescenata još uvijek nerazriješeno. Neki istraživački nalazi upućuju na značajniju ulogu vršnjačkih varijabli (Bester, 2007; Laible i sur., 2000; Meeus i Deković, 1999), a neki na značajniju ulogu obiteljskih varijabli (Klarin i sur., 2012; Noom, Deković i Meeus, 1999; Paterson, Prior i Field, 1995; Raja, McGee i Stanton, 1992). Jedno od mogućih objašnjenja nekonzistentnosti dosadašnjih empirijskih podataka svakako bi mogli biti heterogeni uzorci sudionika, ali i različite operacionalizacije varijabli obiteljskog i vršnjačkog konteksta, koje otežavaju usporedbu dobivenih nalaza i onemogućuju donošenje jednoznačnih zaključaka. Nadalje, teorijska razmatranja upućuju na to da uloga i značaj roditelja i vršnjaka u psihosocijalnom razvoju adolescenta mogu varirati u različitim periodima adolescencije (Collins i Laursen, 2004; Steinberg i Morris, 2001), što bi pri razmatranju uloge obiteljskih i vršnjačkih varijabli u objašnjenju samopoštovanja kod adolescenata svakako trebalo uzeti u obzir. Kako navode Steinberg i Silk (2002), tijekom adolescencije dolazi do promjene u poretku značajnih drugih i vršnjaci zauzimaju sve važnije mjesto u životu adolescenta. Sukladno tome, i njihova uloga u psihosocijalnom razvoju adolescenta postaje sve veća (Steinberg i Silk, 2002). Premda se još uvijek ne zna kada se točno ova prevaga događa, dosadašnja teorijska razmatranja sugeriraju da bi se, u usporedbi s ranom i kasnom adolescencijom, srednja adolescencija općenito mogla smatrati razdobljem kada je vršnjački utjecaj najizraženiji (Berndt, 1979; Brown, 2004; Steinberg i Monahan, 2007; Steinberg i Silverberg, 1986). Općenito, Harterova (1999) je pokazala da do 12 godine djeca u većoj mjeri razvijanju neslaganje između samosvjesnosti (samospoznanje) i internaliziranih percepcija očekivanja od strane roditelja. U funkciji dobi samoprocjene i općenito pojam o sebi postaje kognitivno složeniji. Adolescenti

razvijaju različite poglede na sebe, koje su po svojoj naravi kontekstualni. Kako sugeriraju Cantor i Kihlstrom (1987), umjesto jednog pojma o sebi, ljudi posjeduju repertoar pojmova o sebi.

S obzirom na teorijske postavke i dosadašnji stupanj spoznaja, proveli smo istraživanje s ciljem ispitivanja uloge varijabli obiteljskog i varijabli vršnjačkog konteksta u objašnjenju samopoštovanja kod adolescenata različite dobi (mlađi, srednji i stariji adolescenti). Na temelju se dosadašnjih empirijskih studija očekuje značajan doprinos i varijabli obiteljskog i varijabli vršnjačkog konteksta u objašnjenju samopoštovanja u sve tri dobne skupine. Kada su u pitanju jedinstveni doprinosi varijabli obiteljskog i vršnjačkog konteksta, sukladno se dosadašnjim teorijskim spoznajama očekuje veća prediktivna snaga varijabli obiteljskog konteksta u objašnjenju samopoštovanja kod mlađih i starijih adolescenata, te veća prediktivna snaga varijabli vršnjačkog konteksta u objašnjenju samopoštovanja kod srednjih adolescenata.

U ovom je istraživanju samopoštovanje operacionalizirano kao globalna vrijednosna orijentacija prema sebi. Kvaliteta su obiteljskog i vršnjačkog konteksta operacionalizirane kroz dijadne i grupne odnose. Pri tome je kvaliteta obiteljskog konteksta procijenjena preko percipiranog majčina i očeva roditeljskog prihvaćanja-odbacivanja (dijadni odnosi) te preko percipirane obiteljske prilagodljivosti i kohezivnosti (opća obiteljska klima). Kvaliteta je vršnjačkog konteksta procijenjena kvalitetom odnosa s najboljim prijateljem/prijateljicom (dijadni odnos) te kvalitetom privrženosti vršnjacima (odnos u grupi). Operacionalizacija ispitivanih konstrukata i odabir varijabli relevantnih za svaki prediktorski skup zasnovani su na integraciji dosadašnjih teorijskih spoznaja i empirijskih potvrda iz područja psihologije ličnosti, razvojne psihologije i psihologije roditeljstva.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 1071 sudionik (621 ženskih i 450 muških), a čine ga učenici sedmih i osmih razreda šest osnovnih škola ($N = 344$), učenici drugog i trećeg razreda pet srednjih škola ($N = 370$) te studenti druge i treće godine pet visokoškolskih ustanova ($N = 357$) u Kantonu Sarajevu. Prosječna dob u skupini mlađih adolescenata iznosi $M = 12.6$ ($SD = 0.63$), u skupini srednjih adolescenata $M = 16.5$ ($SD = 0.57$), a u skupini starijih adolescenata $M = 20.6$ ($SD = 1.17$).

Mjerni instrumenti

Upitnik općih podataka sastoji se od devet pitanja kojima su prikupljeni podaci o spolu, dobi, školi/fakultetu te razredu/godini studija. Pored toga, od sudionika se

tražilo da navedu s kim žive, dob i stručnu spremu roditelja, koliko imaju braće/sestara te svoj redoslijed rođenja u obitelji.

U svrhu mjerenja individualne percepcije roditeljskog ponašanja primijenjen je *Upitnik roditeljskog prihvaćanja-odbacivanja* (engl. *Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARQ*, Rohner, 1984), koji su za potrebe ovog istraživanja prevele autorice rada uz suradnju dvaju nastavnika s Odsjeka za anglistiku Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Pri prijevodu je korištena metoda dvostrukog prijevoda. Upitnik se sastoji od 24 čestice, a mjeri četiri dimenzije roditeljskog ponašanja: *roditeljsku toplinu/prihvaćanje* ("Moja majka govori lijepe stvari o meni"), *roditeljsku agresivnost/neprijateljstvo* ("Moja majka čini sve da povrijedi moja osjećanja"), *roditeljsko zanemarivanje/indiferentnost* ("Moja majka ne obraća pažnju na mene") i *roditeljsko nediferencirano odbacivanje* ("Moja majka me doživljava kao veliku smetnju"). Zadatak je sudionika da na skali od četiri stupnja (1 – *gotovo nikada* do 4 – *gotovo uvijek*) procijeni ponašanje svojih roditelja prema sebi. Sudionik ispunjava dvije identične forme upitnika, jedan za procjenu majčina, a jedan za procjenu očeva ponašanja. Ukupan rezultat predstavlja zbroj rezultata na sve četiri dimenzije, podijeljen brojem dimenzija (uz prethodnu inverziju rezultata na dimenziji toplina/prihvaćanje). Viši ukupni rezultat upućuje na veće percipirano roditeljsko odbacivanje. U dosadašnjim je istraživanjima upitnik pokazao zadovoljavajuću unutarnju konzistentnost, koja se kreće od .83 do .95 (Rohner i Khaleque, 2002). Unutarnja konzistentnost upitnika dobivena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .90$ (forma upitnika za majku) i $\alpha = .92$ (forma upitnika za oca).

Za procjenu kvalitete obiteljskog funkcioniranja korištena je *Skala obiteljske prilagodljivosti i kohezivnosti* (engl. *Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale, FACES II*, Olson, Portner i Bell, 1982), koju je na hrvatski prevela i prilagodila Martinac Dorčić (2007). Instrument je kreiran u svrhu mjerenja dimenzija *prilagodljivosti* ("U mojoj je obitelji svakom članu lako izraziti svoje mišljenje") i *kohezivnosti* ("Članovi moje obitelji osjećaju se međusobno bliskima"), predloženih u kružnom modelu bračnih i obiteljskih sistema (Olson, Sprenkle i Russell, 1979). Skala se sastoji od 30 čestica, a zadatak je sudionika procijeniti u kojoj mjeri opisi navedeni u tvrdnjama vrijede za njegovu obitelj. Procjena se određuje na skali od pet stupnjeva (1 – *gotovo nikada*, do 5 – *gotovo uvijek*). U dosadašnjim je istraživanjima instrument pokazao jednofaktorsku strukturu i zadovoljavajuću unutarnju konzistentnost, koja se kreće od .78 do .91 (Larkin, Frazer i Semenchuk, 1996; Martinac Dorčić i Ljubešić, 2008; Tuce i Fako, 2014). Jednofaktorska je struktura skale potvrđena i u ovom istraživanju, a ukupni rezultat formiran je kao linearna kombinacija procjena na svim tvrdnjama podijeljena brojem tvrdnji, pri čemu viši rezultat odražava veći stupanj bliskosti među članovima obitelji i međusobnog uvažavanja. Koeficijent unutarnje konzistentnosti skale u cjelini je zadovoljavajući i iznosi $\alpha = .93$.

Za mjerenje kvalitete odnosa s najboljim prijateljem/prijateljicom korišten je *Upitnik kvalitete prijateljstva* (engl. *Friendship Quality Questionnaire, FQQ*, Parker

i Asher, 1993), koji su za potebe ovog istraživanja prevele autorice rada. Pri prijevodu je korištena metoda dvostrukog prijevoda, uz suradnju dvaju nastavnika s Odsjeka za anglistiku Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Upitnik se sastoji od 40 tvrdnji, a procjenjuje se na skali od pet stupnjeva, od 1 (*uopće se ne odnosi na mog prijatelja/prijateljicu*) do 5 (*u potpunosti se odnosi na mog prijatelja/prijateljicu*). Upitnik mjeri šest dimenzija kvalitete prijateljstva: *vrednovanje i briga* ("Govori mi da sam dobar/dobra u mnogim stvarima"), *rješavanje problema* ("Uvijek se lako pomirimo nakon svađa"), *konflikt i izdaja* ("Znao/a je nekada govoriti drugima loše stvari o meni"), *pomaganje i vođenje* ("Jedan drugome/jedna drugoj činimo posebne usluge"), *druženje i rekreacija* ("Često radimo zabavne stvari zajedno"), *intimnost i samootkrivanje* ("Uvijek povjeravamo jedan drugome/jedna drugoj svoje probleme"). Prema nalazima autora koeficijenti unutarnje konzistentnosti supskala su zadovoljavajući, a dimenzije su međusobno umjereno do visoko povezane (Parker i Asher, 1993). Premda je originalna šestofaktorska struktura potvrđena i u našem istraživanju, zbog umjerenih do visokih korelacija među dimenzijama proveli smo faktorsku analizu drugog reda na dimenzijama upitnika, a dobiveni nalazi upućuju na postojanje jednoga zajedničkog faktora višeg reda. Sukladno je dobivenim nalazima ukupni rezultat formiran kao zbroj rezultata na pripadajućim dimenzijama podijeljen brojem dimenzija. Viši se rezultat odnosi na veću ukupnu kvalitetu prijateljstva. Na opravdanost korištenja kompozitnog rezultata upućuje i dobiveni koeficijent unutarnje konzistentnosti ($\alpha = .94$). Do sličnih je nalaza došla i Klarin (2004) na uzorku hrvatskih adolescenata.

Kvaliteta odnosa s vršnjacima procijenjena je *Upitnikom privrženosti vršnjacima-Revidirana verzija* (engl. *Inventory of Peer Attachment-Revised, IPA-R*, Armsden i Greenberg, 1987). Za potrebe su ovog istraživanja upitnik prevele autorice rada korištenjem metode dvostrukog prijevoda, uz suradnju dvaju nastavnika s Odsjeka za anglistiku Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Upitnik se sastoji od 25 čestica koje mjere tri dimenzije privrženosti vršnjacima: *kvalitetu komunikacije sa bliskim prijateljima* ("Mojim prijateljima je stalo do toga kako se ja osjećam"), *stupanj međusobnog povjerenja* ("Moji prijatelji me razumiju") i *osjećaj otuđenosti od drugih* ("Moji prijatelji ne razumiju kroz šta prolazim ovih dana"). Procjena se provodi na skali od četiri stupnja, od 1 (*gotovo nikada*) do 4 (*gotovo uvijek*). Ukupan se rezultat formira kao zbroj rezultata na pripadajućim dimenzijama podijeljen brojem dimenzija (uz prethodnu inverziju rezultata na dimenziji osjećaj otuđenosti od drugih). Viši rezultat upućuje na veći stupanj privrženosti vršnjacima. Prema nalazima autora koeficijent je unutarnje konzistentnosti upitnika zadovoljavajuć i iznosi .92 (Armsden i Greenberg, 1987). Koeficijent unutarnje konzistentnosti dobiven u ovom istraživanju također je visok ($\alpha = .91$).

Za procjenu je općeg samopoštovanja korištena *Rosenbergova skala za mjerenje samopoštovanja* (engl. *Rosenberg Self-Esteem Scale, RSES*, Rosenberg, 1965), koju su za potrebe ovog istraživanja prevele autorice rada. Pri prijevodu korištena je metoda dvostrukog prijevoda uz suradnju dvaju nastavnika s Odsjeka za

anglistiku Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Skala sadrži deset čestica koje se odnose na samopoštovanje i mjeri globalnu vrijednosnu orijentaciju prema sebi ("Općenito govoreći zadovoljan/na sam sobom"), a procjenjuje se na skali od četiri stupnja, od 1 (*uopće se ne slažem*) do 4 (*u potpunosti se slažem*). Ukupan se rezultat formira kao linearna kombinacija zaokruženih vrijednosti pri čemu viši rezultat odražava više samopoštovanje. Koeficijent je unutarnje konzistentnosti skale u mnogim istraživanjima zadovoljavajuć i kreće se od .74 do .90 (Lacković-Grgin, 1994). Unutarnja konzistentnost skale dobivena u ovom istraživanju također je zadovoljavajuća i iznosi $\alpha = .82$.

Postupak

Ispitivanje je provedeno u vrijeme redovitog odvijanja nastave u grupama do 25 učenika/studenata. Tijekom prikupljanja podataka zadovoljeni su etički principi i standardi koji se odnose na psihologijska istraživanja. Sudionici su sudjelovali dobrovoljno, a istraživanje je bilo anonimno. Za maloljetne se sudionike prethodno tražila pismena suglasnost roditelja/staratelja. Popunjavanje upitnika trajalo je u prosjeku 35 minuta.

Rezultati

Prije glavnih analiza provedene su odgovarajuće provjere preduvjeta za korištenje adekvatnih statističkih postupaka. U tu svrhu izračunati su osnovni deskriptivni statistički parametri korištenih mjera, a dobiveni su rezultati prikazani u Tablici 1. Prema preporukama u literaturi (Field, 2009) iz konačnog su uzorka isključeni sudionici koji nisu popunili jedan ili više upitnika.

Tablica 1.

Deskriptivne statističke vrijednosti varijabli korištenih u istraživanju (N = 901)

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Indeks simetričnosti	Indeks spljoštenosti	<i>K-S z^a</i>
Samopoštovanje	3.28	0.48	-0.81	0.84	2.74**
Roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (majka)	1.33	0.37	2.38	7.66	5.55**
Roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (otac)	1.37	0.42	2.05	5.14	5.69**
Obiteljska prilagodljivost i kohezivnost	3.99	0.59	-1.14	1.78	2.79**
Kvaliteta prijateljskog odnosa	4.23	0.51	-0.99	1.36	2.52**
Kvaliteta privrženosti vršnjacima	4.13	0.51	-0.71	0.16	2.61**

Napomena: ^aKolmogorov-Smirnov test; * $p < .05$; ** $p < .01$.

Kao što možemo vidjeti iz tabličnog prikaza, distribucije rezultata na svim varijablama značajno odstupaju od kriterija normalnosti, ali i kriterija simetričnosti. Ovi su nalazi potvrđeni i analizom grafičkih prikaza QQ-plot. Sukladno tome, transformirali smo dobivene vrijednosti na svim varijablama. Prema preporukama u literaturi (Tabachnick i Fidell, 2013) rezultate na varijablama samopoštovanje, obiteljska prilagodljivost i kohezivnost, kvaliteta odnosa s najboljim prijateljem/prijateljicom i kvaliteta privrženosti vršnjacima transformirali smo postupkom refleksije i logaritmom, dok smo rezultate na varijablama roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (majka i otac) transformirali postupkom inverzije. U svrhu su jednostavnije interpretacije sve transformirane varijable nakon postupka transformacije ponovo reflektirane. Vizualnom su inspekcijom oblika distribucije varijabli nakon provedenih transformacija uočene zadovoljavajuće distribucije rezultata na svim transformiranim varijablama te su tako uvedene u daljnje analize.

S ciljem smo utvrđivanja povezanosti između varijabli uključenih u istraživanje proveli korelacijske analize, zasebno za tri skupine adolescenata, a dobiveni su rezultati prikazani u Tablicama 2., 3. i 4.

Tablica 2.

Interkorelacije između prediktorskih varijabli i njihove korelacije s kriterijem u skupini mladih adolescenata

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Samopoštovanje	-	-.48**	-.41**	.53**	.40**	.51**
2. Roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (majka)		-	.59**	-.62**	-.40**	-.49**
3. Roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (otac)			-	-.59**	-.40**	-.47**
4. Obiteljska prilagodljivost i kohezivnost				-	.46**	.48**
5. Kvaliteta prijateljskog odnosa					-	.64**
6. Kvaliteta privrženosti vršnjacima						-

Napomena: $n = 305$; * $p < .05$; ** $p < .01$.

Tablica 3.

Interkorelacije između prediktorskih varijabli i njihove korelacije s kriterijem u skupini srednjih adolescenata

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Samopoštovanje	-	-.36**	-.30**	.39**	.12*	.31**
2. Roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (majka)		-	.54**	-.62**	-.12*	-.26**
3. Roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (otac)			-	-.65**	-.21**	-.34**
4. Obiteljska prilagodljivost i kohezivnost				-	.29**	.41**
5. Kvaliteta prijateljskog odnosa					-	.66**
6. Kvaliteta privrženosti vršnjacima						-

Napomena: $n = 324$; * $p < .05$; ** $p < .01$.

Tablica 4.

Interkorelacije između prediktorskih varijabli i njihove korelacije s kriterijem u skupini starijih adolescenata

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Samopoštovanje	-	-.44**	-.42**	.38**	.32**	.36**
2. Roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (majka)		-	.55**	-.63**	-.28**	-.32**
3. Roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (otac)			-	-.65**	-.34**	-.39**
4. Obiteljska prilagodljivost i kohezivnost				-	.34**	.38**
5. Kvaliteta prijateljskog odnosa					-	.67**
6. Kvaliteta privrženosti vršnjacima						-

Napomena: $n = 281$; * $p < .05$; ** $p < .01$.

Kao što je vidljivo iz tablica, u sve su tri skupine adolescenata utvrđene statistički značajne korelacije svih prediktorskih varijabli s kriterijem. Prema visini koeficijentata korelacije se kreću od niskih do umjerenih. Pri tome su obiteljska prilagodljivost i kohezivnosti, kvaliteta odnosa s najboljim prijateljem/ prijateljicom te kvaliteta privrženosti vršnjacima u sve tri dobne skupine pozitivno povezane sa samopoštovanjem. Varijable roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (majka i otac) također su značajno povezane sa samopoštovanjem u sve tri dobne skupine, ali je smjer korelacija negativan. Ovaj je nalaz i očekivan, jer viši rezultat na ovim varijablama upućuje na veće percipirano roditeljsko odbacivanje. Značajne su korelacije utvrđene i između prediktorskih varijabli u sve tri skupine adolescenata, a prema visini koeficijentata kreću se od niskih do umjerenih. U skladu s tim, testirana je kolinearnost. U sve tri skupine adolescenata utvrđene su prihvatljive vrijednosti VIF testa ($VIF \leq 2$), što upućuje na to da ne postoji visoka multikolinearnost među prediktorima te da su podatci prikladni za provedbu regresijskih analiza (Field, 2009).

S ciljem ispitivanja ukupnih i zasebnih doprinosa varijabli obiteljskog i vršnjačkog konteksta u objašnjenju samopoštovanja kod adolescenata za sve tri skupine adolescenata provedene su zasebne hijerarhijske regresijske analize. Prvi blok varijabli čine varijable obiteljskog konteksta, a drugi varijable vršnjačkog konteksta. Redoslijed je uvođenja blokova prediktorskih varijabli definiran prema principu pretpostavljenog smjera uzročnosti varijabli iz pojedinačnih blokova (Tabachnick i Fidell, 2013), a zasnovan je na modelu obiteljskog djelovanja (Ladd, 1992). Pretpostavljeni je odnos potvrđen u istraživanjima brojnih autora (Benson, McWey i Ross, 2006; Clark i Ladd, 2000; Klarin, 2002; Meeus, Oosterwegel i Vollebergh, 2002; Wilkinson, 2004).

Rezultati su hijerarhijskih regresijskih analiza za tri skupine adolescenata prikazani u Tablici 5.

Tablica 5.

Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza sa samopoštovanjem kao kriterijskom varijablom u tri skupine adolescenata

Prediktori	Mladi adolescenti			Srednji adolescenti			Stariji adolescenti		
	β	r	sr	β	r	sr	β	r	sr
1. korak									
Roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (majka)	-.21**	-.48**	-.15	-.19**	-.36**	-.15	-.28**	-.44**	-.21
Roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (otac)	-.08	-.41**	-.06	-.03	-.30**	-.03	-.23**	-.42**	-.17
Obiteljska prilagodljivost i kohezivnost	.35**	.53**	.26	.25**	.39**	.17	.05	.38**	.04
	R^2	.32		.18		.24			
Sažetak modela	F	46.92** ($df = 3,301$)		22.73** ($df = 3,320$)		28.91** ($df = 3,277$)			
2. korak									
Roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (majka)	-.14*	-.48**	-.10	-.19**	-.36**	-.14	-.26**	-.44**	-.19
Roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje (otac)	-.02	-.41**	-.02	-.01	-.30**	-.01	-.19**	-.42**	-.14
Obiteljska prilagodljivost i kohezivnost	.28**	.53**	.20	.20**	.39**	.13	.01	.38**	.01
Kvaliteta prijateljskog odnosa	.02	.40**	.01	-.14*	.12*	-.10	.09	.32**	.06
Kvaliteta privrženosti vršnjacima	.29**	.51**	.20	.26**	.31**	.19	.14*	.36**	.10
	R^2	.38		.21		.27			
	ΔR^2	.06		.03		.03			
Sažetak modela	F	14.34** ($df = 2,299$)		7.08** ($df = 2,318$)		6.65** ($df = 2,275$)			

Napomena: $n_{mladi} = 305$; $n_{srednji} = 324$; $n_{stariji} = 324$ * $p < .05$; ** $p < .01$; sr – semi-parcijalna korelacija; ΔR^2 – promjena koef. determinacije; F – značajnost promjene koef. determinacije

Dobiveni rezultati pokazuju da set prediktorskih varijabli objašnjava 38% ukupne varijance samopoštovanja kod mladih, 21% ukupne varijance samopoštovanja kod srednjih te 27% ukupne varijance samopoštovanja kod starijih adolescenata. U prvom je koraku utvrđeno da varijable obiteljskog konteksta objašnjavaju 32% ukupne varijance kriterija kod mladih i 18% ukupne varijance kriterija kod srednjih adolescenata. Kao značajni prediktori u prvom koraku u obje su se skupine izdvojile varijable roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje od strane majke te obiteljska prilagodljivost i kohezivnost. Kod starijih je adolescenata u prvom koraku utvrđeno da varijable obiteljskog konteksta objašnjavaju 24% ukupne varijance kriterija, a kao značajni prediktori izdvojile su se varijable roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje od strane majke i oca. Uvođenje je varijabli vršnjačkog konteksta u drugom koraku rezultiralo manjim, ali statistički značajnim povećanjem

ukupne objašnjene varijance samopoštovanja u sve tri dobne skupine: 6% kod mlađih, 3% kod srednjih i 3% kod starijih adolescenata. Kao značajni prediktori u drugom koraku izdvajaju se roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje od strane majke, obiteljska prilagodljivost i kohezivnost, kvaliteta privrženosti vršnjacima kod mlađih i srednjih adolescenata te roditeljsko prihvaćanje-odbacivanje od strane majke i oca i kvaliteta privrženosti vršnjacima kod starijih adolescenata. U skupini se srednjih adolescenata kao značajan prediktor samopoštovanja izdvojila i varijabla kvaliteta prijateljskog odnosa. Iz tabličnoga prikaza, međutim, vidimo da je predznak beta-pondera i semi-parcijalne korelacije za navedenu varijablu promijenjen u odnosu na bivarijatnu korelaciju, što upućuje na to da se radi o supresorskom efektu (Tabachnick i Fidell, 2013).

Rezultati dobiveni u ovom istraživanju pokazuju da u skupini mlađih i srednjih adolescenata visoko samopoštovanje imaju adolescenti koji percipiraju manji stupanj odbacivanja od strane majke, percipiraju veći stupanj prilagodljivosti i kohezivnosti među članovima svoje obitelji te percipiraju veću bliskost u odnosu s vršnjacima. Visokom samopoštovanju kod starijih adolescenta pridonose percepcija manjeg stupnja odbacivanja od strane majke i oca te percepcija veće bliskosti u odnosu s vršnjacima. Analizom je kvadriranih koeficijenata semi-parcijalnih korelacija utvrđeno da najveći samostalni doprinos u objašnjenju samopoštovanja kod mlađih adolescenata imaju obiteljska prilagodljivost i kohezivnost te kvaliteta privrženosti vršnjacima (4%), kod srednjih adolescenata kvaliteta privrženosti vršnjacima (3.6%), a kod starijih adolescenata percepcija roditeljskog prihvaćanja-odbacivanja od strane majke (3.6%).

U pogledu razmatranja jedinstvenih doprinosa obiteljskih i vršnjačkih varijabli u objašnjenju samopoštovanja kod adolescenata rezultati dobiveni u skupini mlađih adolescenata upućuju na to da obiteljska prilagodljivost i kohezivnost te kvaliteta privrženosti vršnjacima imaju uglavnom jednaku prediktivnu snagu. Međutim, kada je u pitanju dijadna interakcija s majkom, kvaliteta privrženosti vršnjacima pokazala se prediktivnijom. U skupini srednjih adolescenata kvaliteta privrženosti vršnjacima pokazala se prediktivnijom u odnosu na oba značajna obiteljska prediktora, dok je kod starijih adolescenata utvrđena veća prediktivna snaga značajnih obiteljskih prediktora u odnosu na značajni vršnjački prediktor.

Rasprava

Dobiveni rezultati o doprinosu obiteljskih varijabli potvrđuju dosadašnje empirijske spoznaje o važnosti kvalitete obiteljskih interakcija za razvoj pozitivne slike o sebi kod adolescenata (Bean i sur., 2003; Laible i sur., 2004; Noom i sur., 1999; Paterson i sur., 1995; Raja i sur., 1992; Tuce, 2012; Wilkinson, 2004). Ipak, analize provedene zasebno za tri skupine adolescenata sugeriraju da se važnost pojedinih obiteljskih čimbenika u objašnjenju samopoštovanja mijenja s obzirom na

dob adolescenta. Konkretno, utvrđeno je da u ranoj i srednjoj adolescenciji značajnu ulogu u objašnjenju samopoštovanja ima dijadna interakcija s majkom, ali i opće obiteljsko funkcioniranje, dok u kasnoj adolescenciji značajnu ulogu u objašnjenju samopoštovanja imaju dijadne interakcije s oba roditelja.

Ovi se nalazi mogu interpretirati transformacijom odnosa s roditeljima u adolescenciji te specifičnim razvojnim zadacima iz kojih proizilaze različite potrebe adolescenata. Naime, kako ističe Lacković-Grgin (2006), adolescencija predstavlja razdoblje transformacije u relacijama s roditeljima, pri čemu se interakcije roditelji-dijete od asimetričnih sve više pomiču u pravcu simetričnih. Također, najvažniji je razvojni zadatak u adolescenciji postati samostalna odrasla osoba. Zbog toga adolescenti imaju potrebu za aktivnostima koje će promovirati neovisnost, prvenstveno prema roditeljima (Steinberg i Silk, 2002). Tijekom procesa stjecanja neovisnosti, kako navodi Brković (2011), adolescenti prolaze kroz nekoliko faza redefiniranja odnosa s roditeljima. U prvoj fazi, koja obuhvaća period od kasnog djetinjstva do početka adolescencije, potreba za neovisnošću manifestira se kroz oštru diferencijaciju od roditelja, a ispoljava se, uglavnom, kroz negativizam i kritički stav. U ranoj adolescenciji adolescent ulazi u drugu fazu redefiniranja odnosa s roditeljima, u kojoj "uvježbava" svoju neovisnu poziciju prakticirajući je svakodnevno. Međutim, kada se formira osjećaj autonomije, javlja se strah od potpunog udaljavanja od roditelja i tada počinje treća faza (u srednjoj adolescenciji), koja je obilježena ponovnim zblizavanjem s roditeljima. U četvrtoj fazi, tijekom kasne adolescencije, ovi se odnosi stabiliziraju i kvalitativno preoblikuju, tako da adolescent dobiva razmjerno ravnopravan položaj u odnosu s roditeljima.

Uzimajući u obzir navedeno, ne iznenađuje podatak da je kvaliteta općega obiteljskog funkcioniranja važna za samopoštovanje tijekom rane i srednje adolescencije, kada je potreba za samostalnošću i neovisnošću posebno izražena. Naime, viši rezultat na varijabli obiteljska prilagodljivost i kohezivnost upućuje na obiteljsku klimu u kojoj se roditelji ponašaju toplo i prihvaćajuće prema djeci, ali im dozvoljavaju i određenu autonomiju, uključujući ih u obiteljske rasprave i procese donošenja obiteljskih odluka (Martinac Dorčić i Ljubešić, 2008). Nadalje, kako navodi Brković (2011), transformacija odnosa s roditeljima tijekom adolescencije brže se odvija u odnosu s majkom. Drugim riječima, u većini slučajeva upravo je majka roditelj koji preuzima veću brigu o djeci, dok je otac idalje autoritet koji postavlja određena pravila i očekivanja (Brković, 2011). Steinberg i Silk (2002) navode da adolescenti općenito osjećaju veću bliskost u odnosu s majkom nego s ocem te da u majčinoj prisutnosti osjećaju veću sigurnost i radije joj se povjeravaju. Sukladno navedenom, sasvim je razumljivo da značajan dio varijance samopoštovanja u sve tri skupine adolescenata objašnjava upravo percepcija kvalitete odnosa s majkom. Isto tako, s obzirom na rastuću ravnopravnost u odnosu s roditeljima u kasnoj adolescenciji nije neobično da se udio kvalitete odnosa s ocem pokazao značajnim u objašnjenju samopoštovanja upravo u ovoj dobnoj skupini.

Kada je u pitanju uloga vršnjačkih varijabli u objašnjenju samopoštovanja kod adolescenata, istraživanjem smo utvrdili značajan doprinos kvalitete privrženosti vršnjacima u sve tri skupine adolescenata. Ovi su rezultati sukladni rezultatima brojnih drugih empirijskih istraživanja provedenih na različitim uzorcima adolescenata (Fass i Tubman, 2002; Laible i sur., 2004; Mota i Matos, 2013; Raja i sur., 1992; Sánchez-Queija i sur., 2016; Wilkinson, 2004). Važnost kvalitete privrženosti vršnjacima za samopoštovanje kod adolescenata iz sve tri dobne skupine mogla bi se objasniti činjenicom da vršnjačke grupe osiguravaju okolinu koja adolescentu omogućava zadovoljenje potreba za pripadanjem, podrškom, emocionalnom sigurnošću i prihvaćanjem, a što je posebno važno za formiranje pozitivne slike o sebi (Harter, 1999; Hazan i Zeifman, 1999; Parker i sur., 2006). Također, kako navode Sánchez-Queija i suradnici (2016), biti voljen od strane vršnjaka može rezultirati time da više volimo sebe. Sukladno tome, postoji mogućnost da adolescenti koji percipiraju veću bliskost u odnosu s vršnjacima percipiraju da su generalno dopadljivi drugima, a što se pozitivno reflektira i na njihov opći stav koji imaju o sebi.

U istraživanju nismo potvrdili značajan doprinos kvalitete prijateljstva ni u jednoj skupini adolescenata što je suprotno nalazima o kojima izvještavaju drugi autori (Keefe i Berndt, 1996; Klarin i sur., 2012; Pittman i Richmond, 2008). Jedno bi od mogućih objašnjenja ovih nalaza mogla biti i činjenica da smo doprinos kvalitete odnosa s najboljim prijateljem/prijateljicom u objašnjenju samopoštovanja kod adolescenata ispitivali zajedno s varijablama obiteljskog konteksta te kvalitetom privrženosti vršnjacima, tako da postoji mogućnost da su drugi značajni prediktori u modelu naprosto potisnuli ovu varijablu. Dakle, na temelju dobivenih rezultata nije opravdano zaključiti da ova vršnjačka varijabla nema nikakvu važnost kada je u pitanju samopoštovanje kod adolescenata, nego da je njezina uloga, u odnosu na neke druge prediktore u modelu, naprosto manje značajna. Isti se zaključak odnosi i na pojedine obiteljske prediktore koji se nisu pokazali važnim u objašnjenju samopoštovanja u određenim dobnim skupinama.

Kada je riječ o jedinstvenim doprinosima obiteljskih i vršnjačkih varijabli u objašnjenju samopoštovanja kod adolescenata, rezultati koje smo dobili u skupini starijih adolescenata potvrdili su naša očekivanja, ali i rezultate nekih ranijih istraživanja provedenih na uzorku studenata (Klarin i sur., 2012). U skladu su s očekivanjima i dosadašnjim teorijskim razmatranjima (Berndt, 1979; Brown, 2004; Steinberg i Monahan, 2007) i rezultati koje smo dobili na skupini srednjih adolescenata. No kada su u pitanju mlađi adolescenti, rezultati nisu potvrdili naša očekivanja. Jedno bi od mogućih objašnjenja nalaza dobivenih u ovoj dobnj skupini moglo biti pomicanje dobnih granica kojima se obilježava početak adolescencije. Naime, posljednjih je nekoliko godina evidentan trend ranog ulaska u pubertet (oko desete, pa čak i devete godine života) (Brković, 2011). Prema tome, postoji mogućnost da su i dobne granice ispunjavanja specifičnih razvojnih zadataka tijekom adolescencije pomaknute. Drugim riječima, moguće je da, sukladno ranijem

fizičkom sazrijevanju, proces psihološkog udaljavanja od roditelja i približavanje vršnjacima počinje ranije, što se moglo odraziti i na udio kvalitete obiteljskih i vršnjačkih interakcija u objašnjenju samopoštovanja kod mladih adolescenata.

Generalno, dobiveni rezultati upućuju na to da je pri razmatranju obiteljskih i vršnjačkih odrednica samopoštovanja kod adolescenata nužno uzeti u obzir različite oblike obiteljskih i vršnjačkih interakcija, ali i respektirati razvojne specifičnosti pojedinih razdoblja adolescencije. Naime, nalazi dobiveni u ovom istraživanju sugeriraju da udio kvalitete dijadnih i grupnih obiteljskih i vršnjačkih interakcija u objašnjenju samopoštovanja nije isti tijekom različitih razdoblja adolescencije. Također, podatak da se određene prediktorske varijable nisu pokazale značajnim u objašnjenju samopoštovanja kod adolescenata u potpunom regresijskom modelu pokazuje da je njihova relativna važnost u objašnjenju kriterija manja, a što nije moguće utvrditi kada se doprinosi pojedinih obiteljskih i vršnjačkih varijabli ispituju izolirano jedni od drugih. Istovremeno, ovaj nalaz upućuje i na oprez pri generalizaciji dobivenih rezultata na obiteljski i vršnjački kontekst općenito.

U konačnici, važno je osvrnuti se i na metodološka ograničenja provedenog istraživanja. Kao prvo, korelacijska priroda istraživanja ne omogućava zaključivanje o uzročno-posljedičnim vezama između ispitivanih varijabli. Sukladno tome, važno je naglasiti da su provedene analize korištene isključivo u svrhu ispitivanja usklađenosti podataka s teorijski postavljenim kauzalnim procesima, ali ne i za demonstriranje kauzalne veze. Dodatna se poteškoća odnosi na transverzalnu prirodu nacрта. Naime, premda su analize provedene u tri dobne skupine pridonijele razumijevanju uloge obiteljskih i vršnjačkih čimbenika u objašnjenju samopoštovanja tijekom različitih razdoblja adolescencije, odgovor na pitanje mijenja li se s dobi adolescenta udio obiteljskih i vršnjačkih varijabli u objašnjenju samopoštovanja mogu nam pružiti jedino longitudinalna istraživanja. Jedno je od važnih metodoloških ograničenja i pitanje generaliziranja dobivenih rezultata na opću populaciju osnovnoškolaca, srednjoškolaca i studenata, jer je istraživanje provedeno na sudionicima iz Kantona Sarajevo. U pogledu razmatranja ograničenja provedenog istraživanja važno je upozoriti i na činjenicu da su korelacije između prediktorskih varijabli bile statistički značajne, što je pri donošenju zaključaka svakako potrebno uzeti u obzir. Premda je u regresijskoj analizi predikcija najbolja u slučaju kada su prediktori međusobno ortogonalni, taj uvjet u ovom istraživanju nije bilo moguće zadovoljiti. Na koncu, podatak da ispitivane prediktorske varijable objašnjavaju nešto manje od 40%, odnosno 30% ukupne varijance samopoštovanja kod mladih i starijih adolescenata, te nešto više od 20% ukupne varijance samopoštovanja kod srednjih adolescenata, upućuje na to da je značajan dio varijance kriterija ostao neobjašnjen. Ovo, s jedne strane, upućuje na potrebu daljnjih istraživanja obiteljskih i vršnjačkih odrednica samopoštovanja, a s druge, pokazuje kako je neophodno uključiti i neke druge varijable koje su također povezane s ovim konstruktom. Sukladno tome smatramo da bi u budućim istraživanjima bilo korisno uzeti u obzir i osobine ličnosti adolescenta, socioekonomski status obitelji te obilježja

kulture kojoj pojedinac pripada. S obzirom na to da se u literaturi navodi da adolescenti, osim roditelja i vršnjaka, značajnim drugima smatraju i braću/sestre, ali i nastavnike (Lacković-Grgin, 1994), u budućim bi istraživanjima bilo značajno ispitati kakvu ulogu u objašnjenju samopoštovanja kod adolescenata imaju i ovi agensi socijalizacije.

Literatura

- Armsden, G. C. i Greenberg, M. T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16(5), 427-454.
- Bagwell, C. L., Newcomb, A. F. i Bukowski, W. M. (1998). Preadolescent friendship and peer rejection as predictors of adult adjustment. *Child Development*, 69(1), 140-153.
- Bean, R. A., Bush, K. R., McKenry, P. C. i Wilson, S. M. (2003). The impact of parental support, behavioral control, and psychological control on the academic achievement and self-esteem of African American and European American adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 18(5), 523-541.
- Benson, M. J., McWey, L. M. i Ross, J. J. (2006). Parental attachment and peer relations in adolescence: A meta-analysis. *Research in Human Development*, 3(1), 33-43.
- Berndt, T. J. (1979). Developmental changes in conformity to peers and parents. *Developmental Psychology*, 15, 608-616.
- Bester, G. (2007). Personality development of the adolescent: Peer group versus parents. *South African Journal of Education*, 27(2), 177-190.
- Brković, A. D. (2011). *Razvojna psihologija*. Čačak: Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju.
- Brown, B. (2004). Adolescents' relationships with peers. U: R. Lerner i L. Steinberg (Ur.), *Handbook of adolescent psychology* (2nd ed., str. 363-394). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Bukowski, W. M., Hoza, B. i Boivin, M. (1993). Popularity, friendship, and emotional adjustment. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 60, 23-37.
- Burić, I., Macuka, I., Sorić I. i Vulić-Prtorić, A. (2008). Samopoštovanje u ranoj adolescenciji: Važnost uloge roditeljskog ponašanja i školskog postignuća. *Društvena istraživanja*, 4-5, 887-906.
- Cantor, N. i Kihlstrom, J. F. (1987). *Personality and social intelligence*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Clark, K. E. i Ladd, G. W. (2000). Connectedness and autonomy support in parent-child relationships: Links to children's socioemotional orientation, and peer relationships. *Developmental Psychology*, 36(4), 485-498.

- Collins, W. A. i Laursen, B. (2004). Parent-adolescent relationships and influences. U: R. M. Lerner i L. Steinberg (Ur.), *Handbook of adolescent psychology* (2nd ed., str. 331-362). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem*. San Francisco: W. H. Freeman & Co.
- Deci, E. L. i Ryan, R. M. (1985). The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of Research in Personality*, 19(2), 109-134.
- Fass, M. E. i Tubman, J. G. (2002). The influence of parental and peer attachment on college students' academic achievement. *Psychology in the Schools*, 39(5), 561-573.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS: Introducing statistical methods* (2nd ed.). Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc.
- Furnham, A. i Cheng, H. (2000). Lay theories of happiness. *Journal of Happiness Studies*, 1(2), 227-246.
- Gorbett, K. i Kruczek, T. (2008). Family factors predicting social self-esteem in young adults. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 16, 58-65.
- Harris, M. A., Gruenfelder-Steiger, A. E., Ferrer, E., Donnellan, M. B., Allemand, M., Fend, H., Conger, R. D. i Trzesniewski, K. H. (2015). Do parents foster self-esteem? Testing the prospective impact of parent closeness on adolescent self-esteem. *Child Development*, 86(4), 995-1013.
- Harter, S. (1986). Processes underlying the construction, maintenance, and anachment of the self-concept in children. U: J. Suits i A. G. Greenwald (Ur.), *Psychological perspectives on self* (Vol. 3, str. 137-181). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Harter, S. (1999). *The construction of the self: A developmental perspective*. New York: The Guilford Press.
- Hazan, C. i Zeifman, D. (1999). Pair bonds as attachments: Evaluating the evidence. U: J. Cassidy i P. R. Shaver (Ur.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (str. 336-354). New York: The Guilford Press.
- Hearthon, T. F. i Wyland, C. L. (2003). Assessing self-esteem. U: S. J. Lopez i C. R. Snyder (Ur.), *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures* (str. 219-233). Washington, DC: American Psychological Association.
- Keefe, K. i Berndt, T. J. (1996). Relations of friendship quality to self-esteem in early adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 16(1), 110-129.
- Klarin, M. (2002). Dimenzije obiteljskih odnosa kao prediktori vršnjačkim odnosima djece školske dobi. *Društvena istraživanja*, 4-5(60-61), 805-822.
- Klarin, M. (2004). Uloga socijalne podrške vršnjaka i vršnjačkih odnosa u usamljenosti predadolescenata i adolescenata. *Društvena istraživanja*, 13(6), 1081-1097.
- Klarin, M., Šimić-Šašić, S. i Proroković, A. (2012). The contribution of family and peer interaction to the understanding of self-esteem in adolescents: Gender and cultural similarities and differences. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(21), 1-12.

- Lacković-Grgin, K. (1994). *Samopojmanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Ladd, G.W. (1992). Perspectives on processes in family-peer relationships. U: R. D. Parke i G. W. Ladd (Ur.), *Family-peer relationships: Modes of linkage* (str. 3-34). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Laible, D. J., Carlo, G. i Raffaelli, M. (2000). The differential relations of parent and peer attachment to adolescent adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 45-59.
- Laible, D. J., Carlo, G. i Roesch, S. C. (2004). Pathways to self-esteem in late adolescence: The role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviors. *Journal of Adolescence*, 27(6), 703-716.
- Larkin, K. T., Frazer, N. L. i Semenchuk, E. M. (1996). Physiological, affective, and behavioral responses to interpersonal conflict among males from families with different levels of cohesion, and adaptability. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 18(3), 239-254.
- Martinac Dorčić, T. (2007). *Prilagodba roditelja djece oboljele od cerebralne paralize*. (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb.
- Martinac Dorčić, T. i Ljubešić, M. (2008). Psihološka prilagodba roditelja na dijete s kroničnom bolesti. *Društvena istraživanja*, 6, 1107-1129.
- Meeus, W. H. i Deković, M. (1999). Identity development, parental and peer support in adolescence: Results of a national Dutch survey. *Adolescence*, 30, 931-944.
- Meeus, W. H., Oosterwegel, A. i Vollebergh, W. (2002). Parental and peer attachment and identity development in adolescence. *Journal of Adolescence*, 25(1), 93-106.
- Mota, C. P. i Matos, P. M. (2013). Peer attachment, coping, and self-esteem in institutionalized adolescents: The mediating role of social skills. *European Journal of Psychology of Education*, 28(1), 87-100.
- Noom, M. J., Deković, M. i Meeus, W. H. (1999). Autonomy, attachment, and psychosocial adjustment during adolescence: A double-edged sword? *Journal of Adolescence*, 22(6), 771-783.
- Olson, D. H., Portner, J. i Bell, R. (1982). *FACES II: Family adaptability and cohesion evaluations scales*. St. Paul, MN: Family Social Science, University of Minnesota.
- Olson, D. H., Sprenkle, D. i Russell, C. (1979). Circumplex model of marital and family systems: Cohesion, and adaptability dimensions, family types, and clinical applications. *Family Process*, 18, 3-28.
- Parker, J. G. i Asher, S. R. (1993). Friendship and friendship quality in middle childhood: Links with peer group acceptance, and feelings of loneliness, and social dissatisfaction. *Developmental Psychology*, 29(4), 611-621.

- Parker, J. G., Rubin, K. H., Erath, S. A., Wojslawowicz, J. C. i Buskirk, A. A. (2006). Peer relationships, child development, and adjustment: A developmental psychopathology perspective. U: D. Cicchetti i D. J. Cohen (Ur.), *Developmental psychopathology, Vol 1: Theory and method* (2nd ed., str. 419-493). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Paterson, J. E., Prior, J. i Field, J. (1995). Adolescent attachment to parents and friends in relation to aspects of self-esteem. *Journal of Youth and Adolescence, 24*, 365-376.
- Piaget, J. i Inhelder, B. (1969). *The psychology of the child*. New York: Basic Books.
- Pittman, L. i Richmond, A. (2008). University belonging, friendship quality, and psychological adjustment during the transition to college. *The Journal of Experimental Education, 76*(4), 343-362.
- Raboteg-Šarić, Z. i Šakić, M. (2014). Relations of parenting styles and friendship quality to self-esteem, life satisfaction, and happiness in adolescents. *Applied Research in Quality of Life, 9*(3), 749-765.
- Raja, S. N., McGee, R. i Stanton, W. R. (1992). Perceived attachment to parents, and peers, and psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 21*, 471-485.
- Rohner, R. P. (1984). *Handbook of the study of parental acceptance and rejection* (rev. ed.). Storrs: University of Connecticut, Center for the Study of Parental Acceptance and Rejection.
- Rohner, R. P. i Khaleque, A. (2002). Parental acceptance-rejection and life-span development: A universalist perspective. *Online Readings in Psychology and Culture, 6*(1), 1-10.
- Rohner, R. P., Khaleque, A. i Cournoyer, D. E. (2008). Parental acceptance-rejection theory, methods, evidence, and implications. U: R. P. Rohner i A. Khaleque (Ur.), *Handbook for the study of parental acceptance and rejection* (4th ed., str. 1-37). Storrs, CT: Rohner Research Publications.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sánchez-Queija, I., Oliva, A. i Parra, A. (2016). Stability, change, and determinants of self-esteem during adolescence, and emerging adulthood. *Journal of Social and Personal Relationships, 34*(8), 1-18.
- Smetana, J. G., Campione-Barr, N. i Metzger, A. (2006). Adolescent development in interpersonal and societal contexts. *Annual Review of Psychology, 57*, 255-284.
- Steinberg, L. i Monahan, K. C. (2007). Age differences in resistance to peer influence. *Developmental Psychology, 43*(6), 1531-1543.
- Steinberg, L. i Morris, A. S. (2001). Adolescent development. *Journal of Cognitive Education and Psychology, 2*(1), 55-87.

- Steinberg, L. i Silk, J. S. (2002). Parenting adolescents. U: M. H. Bornstein (Ur.), *Handbook of parenting, Vol 1: Children and parenting* (2nd ed., str. 103-135). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Steinberg, L. i Silverberg, S. B. (1986). The vicissitudes of autonomy in early adolescence. *Child Development*, 57(4), 841-851.
- Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.
- Tabachnick, B. G. i Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston: Pearson.
- Tuce, Đ. (2012). *Percepcija roditeljskog ponašanja i obiteljsko funkcioniranje kao odrednice prilagodbe kod adolescenata*. (Neobjavljeni magistarski rad). Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo.
- Tuce, Đ. i Fako, I. (2014). Odrednice zadovoljstva životom kod adolescenata. *Psihološki teme*, 23(3), 407-434.
- Wilkinson, R. B. (2004). The role of parental and peer attachment in the psychological health and self-esteem of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(6), 479-493.

Quality of Family and Peers Interactions as Determinants of Self-Esteem in Adolescents

Abstract

The aim of this paper was to examine the contribution of family, and peers context variables in explaining the variance of self-esteem during early, middle, and late adolescence. The research sample consisted of 344 elementary school students, 370 high school students and 357 college students. The average age of participants was $M = 12.6$ ($SD = 0.63$) for young adolescents, $M = 16.5$ ($SD = 0.57$) for middle adolescents, and $M = 20.6$ ($SD = 1.17$) for older adolescents. The following instruments were applied: General Data Questionnaire, Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale, Friendship Quality Questionnaire, Inventory of Peer Attachment-Revised and Self-esteem Scale. The results of hierarchical analyses indicate that set of predictor variables account for 38% of total variance of self-esteem in young, 21% of total variance of self-esteem in middle and 27% of total variance of self-esteem in older adolescents. With respect to family context variables, the self-esteem was significantly predicted by parental acceptance-rejection of mothers and family cohesion and adaptability in young and middle adolescents, and by perceived parental acceptance-rejection of both (mothers and fathers) in older adolescents. Considering peer context variables, in all three adolescent groups, the self-esteem was significantly predicted by perceived quality of attachment with peers. The results of this study indicate the necessity of taking into account the different forms of family and peers interactions, as well as the developmental specificities of a particular period of adolescence when considering family and peers determinants of self-esteem in adolescents.

Keywords: self-esteem, adolescence, family interactions, peers interactions

Primljeno: 14.6.2019.